

Родољуб Кубат

Православни богословски факултет
Катедра за Свето Писмо Старог Завета
Београд

Душан Глумац старозаветник и археолог

Као што смо у једном ранијем излагању покушали да богословски лик Тихомира (Тихона) Радовановића временски и идејно контекстуализујемо, указујући на шири теолошки и историјски оквир у којем је деловао, истоветан концепт присутан је и када је реч о Душану Глумцу.* Циљ ове студије је да што реалније представи научну и теолошку позицију професора Глумца у контексту његових научних интересовања и општег миљеа у којем се активно бавио библијском науком. Истовремено, ова студија претендује да критички анализира одређене методолошке и теолошко-херменеутичке концепте, који су се битно одразили на првог српског научника на пољу старозаветних истраживања.

Био-библиографија

Душан Глумац је рођен 17. октобра 1899. у месту Трњани, у Славонији (срез Брод на Сави, област Осјечка), од оца Јована (економ) и мајке Ефимије рођене Вукотић.¹ Основну школу уписује у Винковцима 1905. и завршава је 1910. Затим уписује гимназију у Винковцима 1910. коју завршава и полаже испит зрелости 1918. У школској 1918/1919. години ступио је у Српску православну богословију у Сремским Карловцима. Богословију завршава школске 1920/1921. Још је током школовања у Богословији показивао велику љубав за јеврејски језик и сходно томе одлучио да се посвети изучавању јудаистике (семистике) и Старог Завета. Богословију завршава 24. јуна 1921. и одмах 29. јуна упућује молбу Светом архијерејском синоду да му додели стипендију којом би могао наставити студије из области Старог Завета и јеврејског језика у западној Европи.² Док је чекао стипендију, уписао је Правни факултет Универзитета у Загребу где је и положио први државни испит.

---

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 26. децембра 2008. у склопу пројекта бр. 149037А („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије. – Упоредити наш рад: „Тихон Радовановић – први српски старозаветник“, у: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 3, Београд: Православни богословски факултет 2008, 7-15.

¹ Биографски подаци преузети су из његовог Curriculum vitae, који је приложио уз Пријаву на конкурс Деканату Богословског факултета, од 7. априла 1926. Архив ПБФ, бр. 327.

² Податак узет из његове Молбе Светом архијерејском синоду, упућене 30. јула 1921. године. Архив ПБФ, бр. 317.

Синод није услишио молбу о стипендији, па је био принуђен да у Немачку оде и борави о трошку свога оца. У Немачкој уписује Филозофски факултет Универзитета у Берлину где је три семестра слушао предавања професора: Зелина (E. Sellin), Гресмана (H. Gressmann), Мајснера (B. Meißner), Ед. Мајера (Ed. Meyer), Харнака (A. von Harnack) и др. Највише се посветио изучавању Старог Завета и јеврејског језика. После одслушана три семестра прелази на Филозофски факултет Универзитета у Лајпцигу, који је у то доба био један од водећих центара за изучавање Старог Завета и јудаистике. Ту је слушао предавања код: Алта (A. Alt), Хаса (H. Haas), Цимерна (H. Zimmern), Ландесбергера (B. Landesberger), Китела (R. Kittel), Гутеа (H. Guthe), Јеремиаса (A. Jeremias), Новака (W. Nowack), Бале (E. Balla), Гулковича (L. Gulkovitsch), Фибига (P. Fiebig) и других. У Лајпцигу је 24. јула 1925. одбранио докторску дисертацију под насловом „Schaufäden (Sisith) und Gebetsriemen (T^сphillin) bei den Juden – Кецеље за молитву и молитвени каиш (запис) код Јудеја“ код професора Хаса, Цимерна и Фасмера.

По повратку из Немачке, Савет Богословског факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 18. октобра 1925, изабрао је др Душана Глумца за асистента при Катедри Свето Писмо Старог Завета, за предмет библијске историје са археологијом, а 4. јуна 1926. изабран је за доцента на предмету старојеврејски језик. Све до окупације предавао је на Богословском факултету, са којег је удаљен 1941. године и пензионисан као непожељан. После ослобођења, негде крајем 1945, изабран је за редовног професора на Катедри за Свето Писмо Старог Завета. Професор Глумац 1945. постаје продекан, а 1948. године декан Богословског факултета Универзитета у Београду. Неколико година после избацивања Богословског факултета са Универзитета Глумац прелази на Филозофски факултет Универзитета у Београду на Катедру за археологију (1955), где је предавао као редовни професор до пензионисања.

Заступао је Српску православну Цркву на многим конференцијама и у оквиру многобројних делегација. Носилац је ордена Светог Саве 4. степена. Познавао је једанаест језика и то од живих: немачки, руски, чешки, бугарски, француски, енглески, као и старе: јеврејски, арамејски, сиријски, грчки и латински. Умро је 1980. године. Своју приватну библиотеку завештао је Богословском факултету.

* * *

Већ на нивоу елементарног увида у библиографију професора Глумца јасно је да су његова научна и теолошка интересовања усмерена на Стари Завет и јудаистику. Ако се посматра динамика научног рада стиче се утисак – на основу текстова које је објављивао – да је Душан Глумац радио педантно и равномерно. Наиме, он је у раздобљу од када је ангажован на Факултету (1925), до почетка Другог светског рата (1941) писао континуирано и своје текстове углавном објављивао у факултетском часопису „Богословље“. Уз то, неки од његових радова су врло опширни, нарочито: *Брак и социјални положај жене код Јевреја*, *О Талмуду*, *Јосија*, *цар Јудин* и *Асирци*. То су – квантитативно гледано – мање или веће монографије, а не класичне научне студије и чланци савременог типа. Обично их је објављивао у наставцима. Пре него што се нешто више осврнемо на богословско дело професора Глумца, хронолошки износимо његове научне радове:

1. „Mittelnächtliches Gebet“, 1925 (F. Delitsch)

2. „Пропаст Ниниве“, *Гласник Патријашце* VI (1925) број 4, 60
3. „Брак и социјални положај жене код Јевреја“, *Богословље* II (1927), 2, 8-91; 4, 259-270; III (1928), 3, 161-168; 4, 241-251; IV (1929), 3, 189-203; 4, 271-284; V (1930), 1, 29-43; 2, 89-111.
4. „Пасха“, *Богословље* V (1930), 3, 169-179; 4, 271-277; VI (1931), 1, 1-25.
5. „О Талмуду“, *Богословље* VI (1931), 3, 173-190; 4, 255-268; VII (1932), 2, 142-154.
6. „Талмудски трактат о пасхи (ПЕСАХИМ)“, *Богословље* VIII (1933), 1, 1-30.
7. „Јосија, цар Јудин и Асирци“, *Богословље* XI (1936), 2, 129-146; 4, 317-336; XII (1937), 2, 113-127; 3-4, 211-226; VIII (1938), 1, 3-14; 2, 89-98; 3-4, 181-193; XIV (1939), 1, 1-14; 2, 97-103; 3-4, 295-305.
8. *Грамматика старо-јеврејског језика*, Београд 1939.
9. „Књиге псалама. Псалам 1“, *Богословље* XV (1940), 3-4, 232-248.
10. „Књига псалама. Псалам 2. Псалам 3“, *Зборник Богословског факултета* II (1951), 49-88.
11. „Књига псалама. Псалам 4“, *Зборник Богословског факултета* III (1952, 1954), 47-62.
12. *Библијска археологија*, Београд 1954.
13. „Zu Psalm II 11-12 'Vegilu-naphlu'“, *Festschrift für Dr. D. Hamilcar Alivisatos*, Athen 1957.
14. „Стари јеврејски рукописи са обале Мртвог мора“, *Летопис Матице српске*, 382, 1958, свеска 2-3, август-септембар, Нови Сад, 153-170.

Осим научних дела значајан је и његов превод дела *Јудејски рат* од Јосифа Флавија. Такође треба споменути његов заједнички рад са професором Станојем Станојевићем *Свето Писмо у нашим старим споменицима*. Својим прилозима је учествовао у енциклопедији *Свезнање* издатој у Београду 1937, у којој је обрадио теме из области митологије, историје религије и теологије. После одласка са Богословског факултета изгледа да полако престају његова интересовања за озбиљнији научни ангажман на пољу библијских наука, тако да није више објављивао радове из домена библистике.

Осврт на богословско дело

На самом почетку ваља нагласити да је Душан Глумац био човек озбиљног научног усмерења. Област којом се углавном бавио познавао је врло добро и темељно. Проблемима је приступао систематски, минуциозно истражујући изворе, што му је посебно олакшавало добро познавање језика. Истовремено се користио тадашњом релевантном секундарном литературом. Глумац је добро познавао свет старозаветне науке тог доба, у својим егзегетским радовима често је полемисао са многим научницима.³ С друге стране, он је талентован научник са великим смислом да изложи проблематику којом се бави. Његови текстови су веома читљиви и јасни, а основна концепција је стално присутна. Похвална је његова умереност и разборитост, осећај за исказ.

Озбиљан научни рад се одразио и на његову општу интелектуалну свест. Он о многим питањима размишља трезвено, не брани по сваку цену нека чврста и унапред оформљена уверења. То свакако не значи да он не креће из одређене теолошке позиције; она је присутна, али нема борбене и бескопромисне апологетике. Када брани своје позиције Глумац се пре свега позива на Писмо. За њега неприхватљива мишљења покушава да обори доказима из светописамског текста.⁴

³ Уп. нпр. „Књига псалама. Псалам 2. Псалам 3“, *Зборник богословског факултета* II (1951) 50-56, 62-71, 76-77.

⁴ Уп. „Пасха“, *Богословље* 3/1930, 169-179.

То на местима личи на довитљиву апологетику, али и поред тога она је умерена и промишљена – није догматска (у негативном смислу) него рационална и заснована на аргументима које је он сматрао релевантним.

Сфера научног интересовања професора Глумца, поред језика, углавном је Стари Завет и јудаистика. На основу општег увида видива је једна наглашено археолошко-дескриптивна позиција. Већ његов докторски рад на то указује.⁵ Већина његових радова има сличну основну позицију. Такву врсту интересовања условила су два кључна момента. Прво, лични сензибилитет и интелектуални профил. Глумац је још од средње школе био заљубљеник у јеврејски језик и јеврејску културу уопште. Међутим, његова љубав према језику није га водила истраживању теолошких и философско-спекулативних аспеката језика,⁶ нити се бавио теолошким дометима језика као таквог. Глумац је заправо био човек практичног духа, усмерен на културу, обичаје и историју. На оне области људског живота, у којима се језик манифестује као социолошко-културолошка категорија. Иначе, он је одличан познавалац старојеврејског. Поред језика (не само јеврејског него и још неких семитских) Глумац је био велики зналац старозаветне историје и археологије, као и јудаистике уопште. Његова *Библијска археологија* и *Граматика јеврејског језика* рађене су по тадашњим научним стандардима (и данас се користе).

Други битан моменат који је одредио научно усмерење Душана Гумца била је чињеница да се он као млади теолог нашао у научном свету у којем су у то доба цветале студије јудаистике. То је време када је настао *Јудејски лексикон* (*Jüdisches Lexikon*, 1927), затим *Енциклопедија Јудаика* (*Encyclopaedia Judaica*, 1928). Неколико година пре, Јакоб Леви (Jacob Lewy) је саставио четворотомни *Речник Талмуда и Мидраша* (*Wörterbuch zum Talmud und Midrasch*, 1924). Иначе, то је доба великог успона јудаистике, и општег успона јеврејског народа на просторима Средње Европе.⁷ Такво окружење подстицајно је деловало на младог научника да и даље развија своја младалачка интересовања. Ови моменти су Глумца у основи научно формирали до краја живота.

Херменеутичко-методска апаратура коју Глумац користи у својим радовима огледа се у томе што се Глумац углавном служи историјско-критичком методом тог времена. Он тексту, пре свега, приступа дијахроно. Углавном се историјско-критичком методом користи у њеним текстолошким, лингвистичко-литерарним, историјским и историјско-компаративним аспектима. Критика текста је нарочито присутна у тумачењу псалама,⁸ исто важи за литерарну критику. Одабир

⁵ Schaufäden (Sisith) und Gebetsriemen (T^ophillin) bei den Juden.

⁶ Већ су се у првој половини двадесетог века почела јављати озбиљнија интересовања усмерена на компаративистичко изучавање јеврејског језика у односу на индоевропске, са нарочитим нагласком на особености јеврејског језика као израза специфичне менталне структуре различите у односу на дискурсивно-појмовну логику јелинске и касније европске културе (Dobschütz, Pedersen, Quick, Ratschow, Eichrodt, Voman, Marsh и др). Глумац није показивао таква интересовања за језик.

⁷ Живот Јевреја у Средњој Европи све до деветнаестог века одвијао се у посебним деловима града који су се називали *гета*. Тек од деветнаестог века под утицајем либералних идеја просветитељства и Француске револуције, Јевреји су стекли законску равноправност у већини европских земаља. У једном новом озрачју Јевреји су показали велике способности у различитим сферама живота: економији, праву, науци, уметности итд. (види опширније М. Пери, *Интелектуална историја Европе*, 494-495). То се нужно одразило и на научно изучавање јудаистике.

⁸ Види „Књига псалама. Псалам 2. Псалам 3“, *Зборник Богословског факултета II* (1951).

ова два методска корака је у наведеним случајевима природан и смислен.⁹ Историјске аспекте више примењује у другим текстовима, поготово у текстовима: *Јосифа, цар Јудин и Асирци*,¹⁰ *Брак и социјални положај жене код Јевреја*,¹¹ *Пасха*.¹² С правом се може констатовати да је он први српски библиста-старозаветник који се користи историјско-критичком методом. Примена и одабир методе је логичан, управо из разлога што је Глумац, изнад свега, био археолог и филолог. С друге стране, то је било доба апсолутне доминације историјско-критичке методе, тако да је она у његовом случају представљала једини могући избор уколико се хтео озбиљније бавити библијском науком у то доба. У сваком случају, она у његовом научном раду чини инхерентан принцип научног промишљања.

Доуше, историјско-критичка метода је била богатија и разноврснија у смислу могућности још неких методских корака. Још је Херман Гункел увео историју облика (*Formgeschichte Methode*) у библијску егзегезу.¹³ Иницијална претпоставка ове методе била је да се иза сачуваних библијских текстова крије дуга пред-литерарна (усмена) традиција. Гункел је сматрао да се дотадашња литерарна анализа мора допунити истраживањем предањског материјала који претходи тексту. Будући да је израилска књижевност по облику и садржају типска, то јест уобличена је у конвенционалне облике и врсте (*Gattungen*), задатак истраживача је да открије облик у којем се неки текст налази. Да би се до тога дошло потребно је познавати животну ситуацију (*Sitz im Leben*) у којој настаје одређени текст.¹⁴ Гункела су у овом погледу следили значајни библисти тог доба, између осталих Гресман и Алт – научници чије су идеје биле познате Глумцу. Међутим, он није прихватио нову методу и тиме је показао извесни конзервативизам, не укључујући се у савременије научно-методолошке токове. Један од битних разлога је његово научно усмерење археолога и филолога, други разлог је вероватно то што је за време његовог боравка на студијама ова метода тек била у наговештају. После доласка у Србију научна комуникација са научним светом је из разумљивих разлога опала.

Поменута методолошка конзервативност није била једина и највећа слабост професора Глумца. Проблематичнија је његова теолошко-херменеутичка оријентација. Наиме, он је у највећем броју радова више старозаветник и јудаиста него хришћански теолог. Занимљиво је да у свом тексту *Пасха* потпуно занемарује новозаветну перспективу саме Пасхе. У тексту је новозаветна перспектива занемарена чак и из угла библисте археолога. Интересовање за Стари Завет и јудаистику, као један од његових природних наставака, научно је легитимно.¹⁵ То је ствар

⁹ При тумачењу појединачних текстова или текстуалних целина, текстуална и литерарна анализа су од посебног значаја. Оне су почетни методолошки кораци после којих се текст подвргава даљој анализи.

¹⁰ *Богословље* XI (1936), 2, 129-146; 4, 317-336; XII (1937), 2, 113-127; 3-4, 211-226; VIII (1938), 1, 3-14; 2, 89-98; 3-4, 181-193; XIV (1939), 1, 1-14; 2, 97-103; 3-4, 295-305.

¹¹ *Богословље* II (1927), 2, 8-91; 4, 259-270; III (1928), 3, 161-168; 4, 241-251; IV (1929), 3, 189-203; 4, 271-284; V (1930), 1, 29-43; 2, 89-111.

¹² *Богословље* V (1930), 3, 169-179; 4, 271-277; VI (1931), 1, 1-25.

¹³ Опширније види Н. Reventlow, *Epochen der Bibelauslegung* IV. Von der Aufklärung bis zum 20. Jahrhundert, München 2001, 327-346.

¹⁴ Опширније о *Formgeschichtliche Methode* види код U. Becker, *Exegese des Alten Testaments*, Mohr Siebeck, Tübingen 2005, 98-114.

¹⁵ Глумац је написао један обимнији текст под насловом „Талмудски трактат о пасхи (Песахим)“, *Богословље* 1/1933, 1-30.

слободе и интересовања једног научника. Па и поред тога, зачуђујуће је одсуство хришћанског теолошког концепта. Споља гледано, то личи на теолошку дезоријентисаност и аутизам, поготово када се зарачунају време и место његовог научног ангажмана. За овакав концепт могућа су два разлога. Прво, могуће је да је Глумац остао у инерцији ранијих научно-теолошких схватања, према којима треба јасно разграничити Стари и Нови Завет не доводећи их у блискију везу. Друго, могуће је да се Глумац оваквим приступом несвесно борио за већу научну слободу. Наиме, приступајући на такав начин библијским студијама, могао је унапред да отупи потециналну критичку оштрицу како антинаучних тако и конзервативно-теолошких кругова у оквиру Цркве. Поготово ако се узме у обзир чињеница да у то доба једва да је постојало поље научног рада на којем би се на један критичко-археолошки начин истраживало сопствено предање.

У сваком случају Глумац се нашао у вишеструко комплексној позицији. Ситуацију је компликовало и то што је научна анализа спровођена на библијским текстовима, коју је и он у великој мери примењивао, дошла до крајњих граница. Критицизам (ортодоксни) из 19. века, због своје пренаглашене научне објективности, довео је библијску егзегезу и теологију у озбиљну кризу; библијска истраживања постала су неплодна. Почела су се постављати питања: да ли се научном методологијом, помоћу које се успешно анализира профана књижевност, може објаснити религиозно искуство садржано у Библији? Да ли се теолошке идеје имплементирани у библијске списе могу схватити само на основу литерарних и историјских истраживања? Све више се почело схватати да у Писму постоје елементи који се не могу досегнути научним методом, то јест историјско-литерарном анализом. То је изазвало сасвим логично питање: ако историјско-литерарна анализа није довољна, шта је још потребно да би се разумело Писмо? Одговор за један важнији број библиста је био да истраживач мора да буде и теолог.¹⁶ Какав теолог – то је било друго питање. У сваком случају, све више се испостављало да историјска и литерарна критика – иако важне и незаобилазне – недовољне су за изучавање библијских списа.

Нови таласи у библијској теологији који је делио ово уверење, а чији су представници Гункел, Гресман, Алт, Нот (M. Noth), Ајхрот (W. Eichrodt), Герхард вон Рад (G. von Rad), Прокш (O. Procksch), Педерсен (J. Pedersen), Мовинкел (S. Mowinckel), Олбрајт (W. Albright) све више се удаљавао од традиционалне научне парадигме. Већи број истраживача (Ајхрот, Г. вон Рад, Фишер, Прокш) се окреће проучавању теологије Старог Завета и комбинује је са научном анализом библијских текстова.¹⁷ Међутим, тај талас се није у довољној мери одразио на Душана Глумца. То је вероватно основни разлог због којег је Глумац у самој науци остао конзервативан. Он се до краја чврсто држао методолошког приступа који је двадесетих и тридесетих година прошлог века битно модификован, нарочито преко историје облика. Њему је у свему томе недостајала јака теолошко-херменеутичка конструкција. Теолошке идеје које су тада циркулисале у библијским круговима биле су, без јасније и добро осмишљене херменеутичке оптике, неспोजиве са преовладавајућом теологијом код нас. Заправо, нека озбиљнија научна ко-

¹⁶ Уп. А. Suelzer, *Modern Old Testament Criticism*, in: *The Jerome Biblical Commentary* (R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy), New Jersey, 1969, 602.

¹⁷ *Ibidem*.

респонденција на релацији „православни Исток – протестантски Запад“ у домену проучавања и разумевања библијских текстова готово није ни била могућа. Историјски пут развоја теолошке мисли и опште стање у православној теологији и на супрот њој протестантској библистици, као и општа културолошка предразумевања стварала су превелик јаз да би један православни библиста могао да нађе адекватан теолошко-херменеутички концепт, који би на задовољавајући начин ускладио и теолошки осмислио сопствено наслеђе и савремене идеје из света науке.

Коначно, у погледу опште теолошке свести и основних теолошких уверења, Душан Глумац је типичан представник православног теолога двадесетог века, поготово његове прве половине. Иако у много чему прихвата тадашњу научну методологију, он често игнорише открића научне анализе библијских текстова. Глумац у суштини не прихвата теорију да је Петокњиже настало из више предања. То се поготово види у његовој научној студији Пасха.¹⁸ Иста концепција је присутна и при покушају да одреди време и аутора псалама.¹⁹ У основи Глумац се често супротставља мишљењима западних библиста, поготово либералним идејама тадашњих библиста. У таквим ситуацијама Глумац заузима апологетску позицију, карактеристичну за тадашње православно богословље. Уз то, Глумац је представник класичне религијско-моралистичке свести,²⁰ особене времену у којем је живео. Тај моменат се посебно одражавао на његову егзегезу.

* * *

На основу изложеног јасно је да се Глумац нашао у специфичном координатном систему из којег је било готово немогуће изаћи. Његов унутрашњи сензибилитет и научно интересовање, стање ствари на општем плану библијске науке, као и опште стање свести у нашој тадашњој теологији, свако у својој мери одразиле су се на научно-теолошки рад професора Глумца. Али у оквиру оцртаног поља Глумац је био вредан, педантан, упућен, упоран и домишљат научник. Управо снагом научног талента и озбиљношћу приступа Глумац је у извесној мери утро пут научном истраживању Библије у нашој теолошкој средини.

¹⁸ Глумац покушава да разлике у извештајима о слављењу Пасхе објасни говорним контекстом у библијском тексту, док му је теорија о више извора из којих је настало Петокњиже, иако позната суштински неприхватљива (уп. „Пасха“, Богословље 3/1930, 174-175).

¹⁹ Поготово је традиционално-конзервативна његова аргументација којом хоће да докаже да је цар Давид писац 2. и 3. псалма (уп. „Књига псалама. Псалом 2. Псалом 3“, 73.84). Први псалом Глумац, такође, приписује Давиду, и ту се позива на мишљење светих отаца (уп. „Књиге псалама. Псалом 1“, *Богословље* 3-4/1940, 248).

²⁰ Таква свест посебно је присутна у његовом тумачењу псалама.